

7. Марченко О. В. Богошукання як шлях людського само здійснення: аналіз вітчизняної релігійно-філософської традиції / О. В. Марченко. Монографія. – Черкаси : Брама, вид. Вовчок, 2004. – 264 с. – ISBN 966-8021-8-9.
8. Кузмицкас Б. Ю. Трансцендентальная антропология Карла Ранера / Б. Ю. Кузмицкас // Вопросы философии. – № 1. – М. : Правда, 1978. – С. 150-156.

Annotation

Вук А. Loneliness as inalienable property of human existense. Loneliness as existentsia basis of human existence, which pierces fenomenologichniy, ontological and aksiologichniy cut, is examined in the article.

Key words: existenciya, loneliness, solitude, alienation, external man, internal man, existence, domain.

Бурік М. Л.
Національний університет біоресурсів
і природокористування України

КРИТИКА СУСПІЛЬНИХ КОНЦЕПЦІЙ МОДЕРНУ: СОЦІАЛЬНИЙ КЛАС ЯК ТІЛО В ТЕОРЕТИЧНОМУ ДОРОБКУ БУРД'Є

В статті викладено результати аналізу підходу до проблеми тілесності французького теоретика П'єра Бурд'є та визначена роль його доробку у подальшому формуванні теоретико-методологічних підходів до вирішення проблеми тілесності в соціальній філософії. Розглянуто основні поняття його концепції, а також в якому відношенні знаходиться ця концепція з суспільними концепціями Модерну

Ключові слова: тілесність, тіло, габітус, соціальний простір.

Вступ. У сучасному філософському дискурсі проблема тілесності набуває все більшої актуальності у зв'язку з процесами, що відбуваються у житті світової спільноти. Вона постала у центрі уваги, оскільки без розробки теорії тілесності не лише неможлива цілісність та універсальність концепції людини, а і практичне вирішення нагальних проблем суспільства. Розуміння різноманітних процесів у житті суспільства вимагає вивчення тіла саме як соціальної одиниці. З усвідомленням цього до проблеми тілесності підходив і відомий французький теоретик П'єр Бурд'є.

Мета дослідження: Положення, розроблені ним, мають значення не лише для соціології, а й для царини соціальної філософії. Саме тому постановка та вирішення проблеми тілесності у роботах Бурд'є потребує ретельного аналізу. Таке дослідження дозволило б глибше осягнути визначений підхід до проблеми тілесності, що є актуальним у наш час. Проведення такого аналізу та визначення значення теоретичного доробку Бурд'є для розробки проблематики тілесності є метою представленого вашій увазі дослідження. Такий аналіз буде адекватним лише тоді, коли концепція П'єра Бурд'є буде розглядатися у контексті історії соціальної філософії. Таким чином, теоретико-методологічною основою, представленого вашій увазі, дослідження є поняття, закони та принципи, що відкриті людством в ході історії

розвитку філософської думки.

Аналіз досліджень і публікацій. За методологічну основу беруться роботи Д. Дідро, Р. Декарта, Б. Спінози; представників німецької Й. Фіхте, Ф. Шеллінга, Г. Гегеля, Л. Фейербаха; представників некласичної філософії – К. Маркса, Ф. Енгельса, З. Фрейда, радянських філософів – Є. В. Ильєнкова, А. С. Канарського.

Основна частина. Для того, щоб зрозуміти концепцію тілесності П'єра Бурд'є в першу чергу варто звернути увагу на методологічні засади, та загальнотеоретичні принципи. Характеризуючи свою теоретичну позицію, він використовує термін структуралістський конструктивізм або конструктивістський структуралізм. В термін "структуралізм" він вкладає зміст, відмінний від того, що в нього вкладається в сосюрівській та леві-стросовській традиції його інтерпретації. За допомогою цього терміну теоретик лише хоче вказати на той факт, що в суспільстві, в його бутті, а не лише в його символічному вираженні в явищах суспільної свідомості, існують об'єктивні структури. Вони, використовуючи слова самого Бурд'є, "незалежні від свідомості та волі агентів та здатні направляти або придушувати їхні практики та уявлення" [1]. Поняття "конструктивізм" він використовує для того щоб підкреслити та наголосити на тому, що існує соціальний генезис, з одного боку, схем сприйняття, мислення і дії, які є складовими частинами того, що в його концепції називається габітусом, а з іншого боку, – соціальних структур і, зокрема, того, що він називає соціальними полями або групами, які в класичній традиції прийнято називати класами.

На думку дослідника, основним досягненням структуралізму є запозичення стилю мислення математики чи фізики, які ідентифікують реальність не з субстанціями, а зі зв'язками. Дана позиція свідчить про продовження Бурд'є традицій класичної соціології дев'ятнадцятого століття, а не про новизну підходу та вихід за межі цих традицій. Ще від часів Огюста Конта під фактами суспільного життя завжди розумілося не що інше як суспільні відносини, тобто зв'язки та взаємодії між людьми. Таке розуміння і досі є однією з основних методологічних засад соціології. Для будь-якого соціолога факти суспільного життя – це взаємодії між членами суспільства, та форми, в яких вони відбуваються. Завдання науки про суспільство полягає не лише в тому, щоб встановити якими є ці зв'язки в даний період часу, але й у тому, щоб зрозуміти як вони утворювалися і яким чином змінюються. Саме принцип історизму – це те, що відрізняє концепцію Бурд'є від багатьох інших напрямків в соціології ХХ століття, і те, чого не вистачало їм. У виявленні законів розвитку суспільства, способів свідомого та цілеспрямованого використання цих закону на користь людству і полягає основна задача всіх суспільних наук.

Щоправда у першій половині двадцятого століття виникли школи у соціології, які відкидають можливість отримання об'єктивного знання. Як аргумент використовується той факт, що дослідник також є частиною суспільства, а отже може розглядати його лише через призму свого власного місця в ньому, а отже не об'єктивно. Зважаючи на це П'єр Бурд'є, вважав за необхідне розробку соціології соціології. Обґрунтування принципів наукової побудови вже є завданням філософської рефлексії.

У дев'яностих роках він також відкрито виступав “за ангажоване соціологічне знання”. Саме таку назву (“За ангажоване знання” [2]) носить одна з його статей цього періоду, де він підкреслює практичне значення соціологічного знання для вирішення глобальних суспільних проблем, виступає за активну громадську позицію соціолога, на відміну від відстороненої споглядальної позиції. Виходячи з цього, можна зробити висновок, що Бурд’є поділяє думку, за якою можливість чи неможливість отримання об’єктивного та продуктивного знання в соціології залежить від місця та ролі соціолога в системі суспільних відносин, від того *яким саме* воно є та як впливає на його громадську позицію. Тобто він не відкидає можливості отримання об’єктивного знання лише тому, що дослідник є невід’ємною частиною досліджуваного об’єкту. Бурд’є доводив, що будь-яке наукове знання, а тим паче соціологічне, є заангажованим. Лише врахування і свідоме розуміння власної заангажованості дозволяє глибше розуміти суспільні процеси, результатом яких вона є.

Пер Бурд’є, за його власними словами, виступав проти однобічності як об’єктивістського, так і суб’єктивістського підходів до вивчення суспільства в цілому та будь-яких суспільних явищ зокрема, підкреслюючи при цьому значення обох підходів (крім крайнього суб’єктивізму, що межує з суб’єктивним ідеалізмом). “З одного боку, об’єктивні структури, які конструює соціолог у рамках об’єктивізму, відстороняючись від суб’єктивних уявлень агентів, лежать в основі суб’єктивних уявлень і містять структурні примуси, що впливають на взаємодії, але, з іншого боку, ці уявлення мають бути засвоєні, якщо прагнуть, щоб з ними рахувалися, зокрема, в індивідуальній або колективній повсякденній боротьбі, націленій на трансформацію або збереження об’єктивних структур” [1]. Це, на його думку, означає, що обидва підходи перебувають у діалектичному зв’язку і не можна нехтувати будь-яким з них. Здійснити синтез цих підходів Бурд’є намагається за допомогою поняття соціального простору, що в свою чергу складається з підпросторів – соціальних полів.

Для Бурд’є розподіл – це те, що визначає структуру соціального поля: “Структура поля – це стан співвідношення сил між агентами або інститутами, залученими в боротьбу, або, якщо хочете, розподіл специфічного капіталу, який, будучи результатом попередньої боротьби, спрямовує подальші стратегії. Ця структура, що лежить в основі стратегій, направлених на її трансформацію, сама постійно залучена в гру. Основною ставкою боротьби, місцем якої є поле, виступає монополія на легітимне насильство (специфічну владу), яка є відмінною рисою даного поля. Тобто, в решті решт, основною ставкою боротьби служить збереження або руйнування структури розподілу специфічного капіталу” [3].

Розглянувши загальнотеоретичні принципи та основні поняття концепції Пера Бурд’є можна безпосередньо переходити до аналізу його підходу до проблеми тілесності. У зв’язку з цим, досить цікавим видається ідея Бурд’є про соціальну організованість фізичного простору. У цьому ракурсі дослідник виступає як послідовник тієї позиції, за якою саме поняття культури, як олюдненої природи, включає в себе розуміння єдності процесів соціогенезу та антропогенезу. В цьому контексті постає питання про те, яким чином цей реалізований фізично соціальний

простір організує тіло індивідів і груп, нав'язуючи їм певні стилі поведінки та просторового позиціонування?

П'єр Бурд'є намагається провести лінію від об'єктивно-існуючого уречевленого соціального простору до тіла індивіда, чи, навіть, виділеного ним тіла групи, та зрозуміти, як фізичний простір, про який йшлося вище формує тіло, та навпаки, який вплив здійснює тіло на простір підчас привласнення та користування цим простором. “Реалізований фізично соціальний простір є розподілом у фізичному просторі різних видів благ і послуг, а також індивідуальних агентів і груп, локалізованих фізично (як тіла, прив'язані до постійного місця: закріплене місце проживання або головне житло) і таких, що мають можливості привласнення цих більш менш значних благ і послуг (залежно від капіталу, що є у них, а також від фізичної дистанції, що відділяє від цих благ, яка сама в свою чергу залежить від їх капіталу)” [4, с. 40] – зазначає Бурд'є. Цим самим він виявляє основну помилку теоретизування. Вона полягає у тому, що розподіл висувається на передній план, а не розглядається як момент виробництва. Таким чином система засобів виробництва, як неорганічних органів людини, випадає з поля зору дослідника. Лише мимохідь, в деяких роботах, наприклад, в роботі “Чоловіче панування” [5], він зазначає, що у поділі фізичного простору, зокрема в архітектурі кабінського будинку, відображений розподіл праці між статями, проте ця думка не знаходить подальшої розробки.

Розглядаючи проблему тілесності, неможна не звернути увагу на той факт, що люди діляться на жінок і чоловіків, і що статі та їх відносини обумовлені соціально. У роботі “Чоловіче панування”, наведено чимало прикладів соціальної обумовленості поведінки тіла, що несвідомо відтворює усвідомлене як несправедливе, але не подолане чоловіче панування. Це виражається в певному позиціонуванні тіла в просторі: розміщення, хода, пози, жести, тощо. Певна поведінка тіла дозволяє і обумовлює символічне панування чоловіка над жінкою. “Насильство, здійснюване соціальним світом по відношенню до кожного з своїх суб'єктів, полягає в тому, щоб втілити в кожному тілі (метафора букви тут отримує своє повне значення) справжню програму сприйняття, оцінювання і дії. Ця програма, коли мова йде про здатність надавати тілу статеві характеристики і як наслідок – здатності цього тіла виробляти стеві характеристики інших тіл, функціонує як друга (окультурена) природа, тобто як неминуча сліпа сила пристрастей або фантазмів (правда соціально сконструйованих)” [10] – зауважує теоретик. Зазначається, що таке занесення в тіло об'єктивних соціальних структур, виступає як система усталених схем сприйняття і відтворення “практик”, яка у соціоаналізі П'єра Бурд'є позначається терміном “габітус”.

“Габітус – одночасно система схем виробництва практики система схем сприйняття і оцінювання практик. В обох випадках ці операції виражають соціальну позицію, в якій він був сформований.” [1]. За допомогою поняття “габітусу” Бурд'є пояснює феномен сприйняття соціальних характеристик як фізичних властивостей тіла представників тієї чи іншої статі, та відтворення “практик”, що відповідають такому сприйняттю в той час, коли вони вже не відповідають прямим вимогам “об'єктивних

структур”. У теорії Бурд’є габітус індивіда, або соціальної групи несе на собі історію свого формування, і продукує “практики”, що склалися підчас його формування. Цим самим він певним чином консервується не лише як система уявлень і оцінювання, а і як “система практик”, що в свою чергу здійснюють вплив на “об’єктивні структури”: “Будучи продуктом історії, габітус виробляє практики, як індивідуальні, так і колективні, а отже – саму історію відповідно до схем, породжених історією. Він забезпечує активну присутність минулого досвіду, який, існуючи в кожному організмі у формі схем сприйняття, мислення і дії, більш вірним способом, ніж всі формальні правила і всі явно сформульовані норми, дає гарантію тотожності і постійності практик в часі” [6]. Така інтеріоризація на думку дослідника “дає можливість зовнішнім силам реалізуватися відповідно до специфічної логіки організмів, в яких вони інкорпоровані, тобто стійким, систематичним і не механічним чином” [6]. В цьому і полягає концепція подвійного структурування, виходячи з якої П’єр Бурд’є проводить аналіз численного емпіричного матеріалу зібраного ним.

Поняття “габітусу”, є не досить послідовно розробленим автором. Воно часто звужується до позначення системи суб’єктивних уподобань, оцінок, та точок зору, що визначають діяльність індивідуальних і колективних суб’єктів. Тобто береться до уваги лише система явищ свідомості та почуттів і з них виводиться вплив суб’єкта на систему суспільних відносин: “Якщо додати, що *sense one’s place* і схожість габітуса, що переживається, як, наприклад, симпатія або антипатія, є початком всіх форм кооптації, дружби, любові, шлюбу, асоціації тощо, і, отже, всіх стійких зв’язків, іноді підтверджених юридично, то можна побачити, як все примушує думати, що класи на папері є реальними групами, тим більш реальними, чим краще сконструйований простір, і чим менше спільності, що вичленують в цьому просторі” [1]. Симпатії і антипатії – дуже ненадійний початок всіх стійких зв’язків, хоча б тому, що зв’язки далеко не завжди зводяться до форм кооптації. Самі ці форми, в свою чергу, далеко не завжди є формами які приймають зв’язки, в які люди вступають в залежності від їх волі, свідомості та суб’єктивних переживань. В зазначеному сенсі термін “габітус”, зі значення інкорпорованих в тіло об’єктивних структур, перетворюється на позначення психічних станів, не залежних від об’єктивних структур. Саме тому, тут існує небезпека сповзання у крайній суб’єктивізм та втрати принципу історизму, тобто сповзання на позиції розгляду взаємодій між людьми, як таких, що цілковито визначаються суб’єктивними психічними станами. Проти такого примітивного підходу до вивчення суспільних явищ виступає і сам Бурд’є, хоча в його “габітусі”, поряд з позитивними моментами, криється і така можливість.

Саме тому, для продуктивного розгляду доробку П’єра Бурд’є і його значення для вивчення тілесності людини, необхідно особливо підкреслити переваги концепту “габітус”. По-перше, в соціально-філософському аналізі поняття “габітус” присутній принцип історизму, на якому варто ще раз наголосити. Аналіз “габітусу”, як система диспозицій, що історично склалася шляхом відтворення історії його формування, дає змогу знайти відповідь на питання, чому суб’єкти діяльності, що пройшли різний шлях формування та, відповідно мають різний досвід, по-різному діють у схожих умовах, а

отже по різному впливають на них. Таке застосування принципу історизму саме по собі відкриває можливості розуміння, яким чином суб'єкти діяльності можуть або не можуть вплинути на ті чи інші процеси в житті суспільства.

Другою перевагою концепту “габітус” є розуміння його як інкорпорованих у тіло об'єктивних структур. Бурд'є пояснює яким чином структури соціального простору стають власними структурами тіла: “Точніше кажучи, невідчутне занесення в тіло структур соціального порядку поза сумнівом здійснюється в значній мірі за допомогою переміщення і руху тіла, пози і положення тіла, які ці соціальні структури, конвертовані в просторові структури, організують і соціально кваліфікують як підйом або занепад, вхід (включення) або вихід (виключення), наближення або віддалення по відношенню до центрального і цінованого місця...” [4, с. 37]. Взяті разом історизм і матеріалізм – це цілком визначений прогресивний методологічний підхід до вивчення будь-яких суспільних явищ. Проте його продуктивне та послідовне використання вимагає відповідного категоріального апарату, розробленого усім ходом історії розвитку філософії, - категорій діалектик. Не використовуючи діалектику як теорію пізнання (хоча визнаючи її) П'єр Бурд'є час від часу закономірно збивається на ідеалістичний суб'єктивізм (який є кроком на шляху до суб'єктивного ідеалізму).

Важливо, що Бурд'є виділяє не лише тіло індивіду, а і тіло груп і навіть соціальних класів, та розглядає, відповідні групові габітуси. Тіло групи або класу розглядається не як сума тіл представників цих груп, а як єдине ціле, що ні в якому разі не можна зводити до суми його частин. Теоретик виділяє органи тіла соціальної групи як органи організації цієї групи, наприклад, у роботі “Зауваження про антиномію колективного протесту” [7].

Для продуктивного аналізу проблеми тілесності потрібно розглядати габітус, взятий як система психічних явищ, як атрибут тіла. Це – дозволить уникнути небезпеки сповзання у ідеалістичний суб'єктивізм, і перенесе акцент від розгляду формування габітусу як такого, до розгляду процесу виникнення певної тілесної організації, якій притаманні ті чи інші психічні явища. Це стосується як тіл індивідів так і усього тіла суспільства. Примітно, що для успішного проведення такого аналізу термін “габітус”, по великому рахунку, не потрібен. Історія філософії, зокрема доробок Д. Дідро, Б. Спінози [8], Е. В. Ільєнкова [9], свідчить про це.

Висновок

Таким чином, концепція людини взагалі, та тілесності зокрема, розроблена П'єром Бурд'є має як позитивні сторони, так і суттєві недоліки. До позитивних сторін відноситься історизм як основа методологічного підходу, до недоліків – недостатньо послідовне його проведення.

Основна помилка Бурд'є полягає у тому, що розподіл суспільних благ розглядається не як момент їх виробництва, а як головний структуротворчий чинник. Таким чином система засобів виробництва, як неорганічних органів людини, випадає з поля зору дослідника.

Для подальшого формування теоретико-методологічного підходу до проблеми тілесності важливу роль відіграє постановка проблеми у роботах Бурд'є, та

демонстрація способів її вирішення.

Розуміння людського тіла не як параметру буття окремого індивіду, а як атрибуту соціального класу виводить позицію П. Бурдьє за межі філософського модерну, який виходить з постулату соціального атомізму. Останній передбачає розуміння соціуму як сукупності тіл індивідів (соціальна механіка), що мають лише зовнішні, механічні зв'язки (Гоббс, Локк).

Література:

1. *Бурдьє П.* Начала / П. Бурдьє; пер. с фр. Шматко Н. А. – М. : Socio-Logos, 1994. – 288 с.
2. *Бурдьє П.* За ангажированное знание / П. Бурдьє; пер. с фр. Бухарина М. // Неприкосновенный запас. – 2002. – № 5 (25)
3. *Бурдьє П.* Некоторые свойства полей / П. Бурдьє; пер. с фр.: <http://bourdieu.name/content/nekotorye-svoystva-polej>
4. *Бурдьє П.* Социология политики / П. Бурдьє; пер. с фр., общ. ред. и предисл. Н. А. Шматко / – М. : Socio-Logos: 1993. – 336 с.
5. *Бурдьє П.* Мужское господство / П. Бурдьє; пер. с фр. Марковой Ю. В. / Социальное пространство: поля и практики. – М. : Институт экспериментальной социологии, СПб. Алетей, 2005. – С. 286-364.
6. *Бурдьє П.* Структура, габитус, практика // П. Бурдьє; пер. с фр. Шматко Н. А. // Журнал социологии и социальной антропологии. Санкт-Петербург. – 1991. – Т. 1. № 2. – С. 40-58.

Annotation

Burik M. L. *Criticism of public conceptions of Modern: there is social class as body in the theory of Pierre Bourdieu.* The article deals with the analysis of ideas of bodyness in theory of Pierre Bourdieu. It considers the role of conception of Bourdieu in development of methodological approaches to problem of bodyness in social philosophy and relation his theory by public conceptions of Modern.

Keywords: *bodyness, body, habitus, social space*

Васильєва І. В.
Національний медичний університет
імені О. О. Богомольця

ОСМИСЛЕННЯ ПРОБЛЕМИ ЛЮДИНИ І ВІРИ У ФІЛОСОФСЬКОМУ І ПРИРОДОЗНАВЧОМУ АСПЕКТАХ

Стаття присвячена осмисленню проблеми людини і віри у двох аспектах – філософському і природознавчому.

Ключові слова: *людина, віра, релігія, екзистенціальні проблеми, Універсум.*

Вступ. Проблема людини залишається однією з найголовніших проблем сучасності. При цьому найголовніший акцент слід зробити на дослідженні людини як цілісності. Такі відомі дослідники як С. Аверінцев, Б. Ананьєв, П. Анохін, В. Вернадський, М. Дубінін, О. Леонтєв, В. Шинкарук та ін. наголошували на необхідності комплексного вивчення людини. Прагнення брати участь у комплексному дослідженні людини проявляють філософи, релігієзнавці,